

Пришляк А. Д.,

студентка 4 курсу спеціальності «Соціальна робота»

кафедри психології, філософії та суспільних наук

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Науковий керівник: Мітіна С. В.,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології, філософії та суспільних наук

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ

Анотація. У тезах розглядається актуальна проблема ресоціалізації засуджених, як один із ключових напрямів сучасної кримінально-виконавчої та соціально-психологічної політики, спрямований на повернення осіб, які відбували покарання, до законослухняного життя в суспільстві. На основі аналізу наукових джерел розкриваються когнітивні аспекти процесу ресоціалізації, тобто ті зміни мислення, сприйняття себе, планування майбутнього, які визначають здатність засудженого адаптуватись у суспільстві.

Ключові слова: ресоціалізація, засуджених, когнітивна сфера, пенітенціарні заклади.

Pryshliak A. Cognitive aspects of the resocialisation of convicts

Summary. The article discusses the topical issue of resocialisation of convicts as one of the key areas of modern criminal enforcement and socio-psychological policy aimed at returning persons who have served their sentences to a law-abiding life in society. Based on an analysis of scientific sources, the cognitive aspects of the resocialisation process are revealed, i.e. those changes in thinking, self-perception and future planning that determine the convict's ability to adapt to society.

Key words: resocialization, convict, deviant behavior, cognitive sphere.

В останні роки нестабільність економічної ситуації, триваючі на території країни бойові дії, перманентність кризового стану майже в усіх сферах життя держави і суспільства, зумовлюють стрімке зростання злочинності, що є гострою соціальною проблемою. Зважаючи на соціально-економічну й безпекову ситуацію в Україні на даний час очевидно, що дослідження поняття ресоціалізації засуджених осіб і, зокрема, її психологічних особливостей, а також психологічних основ підготовки осіб до звільнення з місць позбавлення волі є надзвичайно актуальним.

Важливим етапом для кожного засудженого є його ресоціалізація, а саме процес свідомого повернення до суспільного життя в соціумі. Ресоціалізація осіб, які відбули покарання, має важливий соціально-психологічний зміст: вона спрямована на відновлення їхньої здатності до правислухняної поведінки та інтеграції в суспільство. Одним із ключових компонентів успішної ресоціалізації є зміни у когнітивній сфері – мислення, уявлення про себе та майбутнє, здатність до планування й прийняття соціальних норм.

Питання ресоціалізації засуджених осіб викладалось у працях багатьох науковців як у сфері права, так і у сфері психології, а саме Л.П. Буєвої, А.Х. Степанюка, О.В. Беци, Г.М. Драгунова, М.Г. Дебоського, С.В. Горенка, А.Ф. Зелінського, О.Г. Колба, В.М. Трубікова, В.С. Наливайка, Б.М. Телефанка, А.Ф. Нікітіна, В.С. Морозова, Ю.В. Чуфаровського, А.Р. Ратинова, Н.С. Фоміна й багатьох інших [2].

Особливий правовий статус засудженого визначає його спосіб життя, і як наслідок – поведінку та особистість. Важливими елементами цього статусу є: різноманітні обмеження та ізоляція (переліку речей, якими можна користуватися; продуктів та режиму харчування; житлової площі; вільного пересування, відпусток; загальних прав і свобод та ін.); тотальна регламентація і зобов'язання (у виробничих відносинах та виборі праці; навчання та підвищення кваліфікації тощо), що безумовно впливає на когнітивну сферу [3].

Процес ресоціалізації засуджених до позбавлення волі розглядається деякими науковцями як останній етап відбування покарання, а саме як свідомий процес відновлення певних соціально-значимих навичок, повернення до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві (О.М. Бандурка, Ю.М. Антонян, З.А. Астеміров, І.В. Шмаров та ін.). Ключовою в цьому процесі є активність самого засудженого [3].

У доктрині кримінально-виконавчого права можна зустріти різноманітні позиції щодо визначення поняття «ресоціалізація». Наприклад, В. Н. Савардунова аналізує процес ресоціалізації як засвоєння засудженим соціально-позитивних цінностей, норм, взірців поведінки, становлення загублених або ж відсутніх навичок соціально-нормативної поведінки [2].

Дослідники А. В. Піщелко та Д. В. Сочивко розглядають ресоціалізацію як педагогічно зорієнтовану та цілісну комплексну систему взаємодії на особистість засудженого з метою повторно розвинути втрачені або несформовані соціальні вчинки та взірці поведінки для подальшої повноцінної життєдіяльності людини. З. А. Астеміров стверджує, що термін «ресоціалізація» тотожний з «перевихованням», І. В. Шмаров розглядає ресоціалізацію як поступову діяльність соціальних працівників та психологів [1].

Процес ресоціалізації засуджених досить складний і багатоетапний і містить не лише правовий аспект, суть якого – в процесі підготовки засудженого до звільнення в місцях позбавлення волі й зняття судимості, а й соціальний аспект (побудова позитивних модулів розв’язання соціальних проблем після звільнення), а також психологічний аспект, що полягає в обов’язковому врахуванні психологічних особливостей особистості засуджених осіб. Водночас важливу роль відіграють якраз і процеси психокорекції (зادля усунення недоліків у розвитку особистості в засудженого), а також засуджений психологічно повинен бути готовим змінити свій спосіб життя [2].

Після тривалого перебування у місцях позбавлення волі у засуджених може спостерігатись ухил у бік когнітивного спаду (зниження контролю уваги, регуляції емоцій, виконавчих функцій), що створює додатковий ризик рецидиву [4].

Таким чином, бачимо, що когнітивна сфера відіграє критичну роль у процесі ресоціалізації засуджених. Без оновлення мислення, часової перспективи, системи цінностей та навичок планування успішна інтеграція в суспільство значно ускладнена. Тому для розв’язання завдань ресоціалізації особистості засудженого необхідний індивідуальний, диференційований підхід у виборі ефективних форм і методів роботи [1].

Ув’язнення та подальше відбування покарання, призводять до істотних змін в особистості засудженого та його поведінці. Найбільш часто згадуваними є: деформація рис характеру в бік посилення деструктивних рис (підозрілість, конфліктність, недовірливість, дратівливість, збудливість); зростання почуття неповноцінності, пригніченість, невпевненість, несамостійність, екстернальність. Така амбівалентність призводить до накопичення негативних емоційних станів, зокрема, відчаю, апатії, психічної напруги та інших [3].

Основними засобами, які сприяють ресоціалізації засуджених є: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. Ресоціалізація за своїм змістом є суперечливим, кризовим процесом, що зумовлено протиріччями між середовищем, в якому знаходиться засуджений та її кінцевою метою (інтеграцією в суспільство). Тому, на цьому етапі засуджений потребує психологічного супроводу [3].

Когнітивно-поведінкові інтервенції (до прикладу тренінги усвідомленості) у місцях позбавлення волі можуть запобігати подальшому погіршенню когнітивних функцій і підтримувати адаптацію після звільнення [4].

Звернемо увагу, що засуджені до позбавлення волі жінки гостро сприймають ізоляцію від суспільства. Особливості їх психофізіологічної

організації обумовлюють підвищену збудливість, сприйнятливість до негативного впливу найближчого оточення, плаксивість, дратівливість. У них часто відбуваються нервово-психічні зриви, виникають стресові стани (фрустрації, депресії, туги, приреченості). У більшості жінок відзначається висока тривожність, викликана відчуженням рідних (розлучення, нелюбов з боку батьків, наявність фізичних або інших вад, які підкреслювалися рідними) [3].

Отже, можемо стверджувати, що проблема ресоціалізації осіб з девіантною, зокрема кримінальною, поведінкою набуває дедалі більшого значення й відповідно потребує нових наукових розвідок й практичних методичних рекомендацій спеціалістів. Разом з тим процес ресоціалізації осіб, які перебували у пенітенціарних закладах, – це складний і багатовимірний процес, який передбачає соціальний і психологічний розвиток особи, набуття нею таких норм, зразків поведінки та диспозицій у соціумі, які в підсумку знешкодять вияв форм і стилю девіантної поведінки [1].

Когнітивні аспекти є визначальними елементами успішної ресоціалізації засуджених. Без адекватної роботи зі зміною мислення, часової перспективи, самооцінки та планування інші соціально-педагогічні заходи не завжди виявляються ефективними. Українські реалії показують необхідність системного включення когнітивної складової в програми ресоціалізації. Реалізація таких підходів сприятиме зниженню ризику рецидиву та покращенню адаптації засуджених до життя у суспільстві

Список використаних джерел:

1. Бамбурак Н. М. Аналіз наукових досліджень процесу ресоціалізації звільненого правопорушника. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. № 1. 2014. URL.: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1157/1/1-2014bnmrzp.pdf>
2. Дільна З.Ф., Устрицька Н.І. Психологічні особливості ресоціалізації засуджених. Порівняльно-аналітичне право. № 1. 2020. С.433-436. URL.: <https://surl.li/gmlwkn>
3. Кожушко А. Р. Психологічні особливості засуджених до позбавлення волі жінок на етапі ресоціалізації. Автореферат дис. на здобуття наук. ст. канд. психологічних наук. Харків, 2016, Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерство внутрішніх справ України. 20с.
4. Umbach R., Raine A., Leonard N.R. Cognitive Decline as a Result of Incarceration and the Effects of a CBT/MT Intervention. Crim Justice Behav. 2017.